

Role politologie při vzdělávání vojenského profesionála

Politologie a politologové. Pojmy v současné době zejména v masmédiích, ale i v seriálním prostředí relativně hojně frekventované. Někdo – spíše ale naštěstí málokdo – v politologických vidí neomylné vědce, případně prognostiky a břitké komentátory (častěji), jiný zase podvodníky, obchodníky s deštěm a mluvky vyjadřující se se suverenitou jim vlastní k problémům Dolní Lhoty i reformy OSN. Tak co je to vlastně za obor a kdo jsou ti, kteří se mu věnují? A k čemu by jej mohli potřebovat politici nakládající se státní mocí v procesu vzdělávání a výcviku občanů dobrovolně, případně z donucení, určených k výkonu státem organizovaného násilí a v současnosti i k dalším, takzvaným „novým úkolům“ ozbrojených sil?

* * *

Politologie je v našich podmínkách velmi mladá a v podstatě teprve formující se společensko-vědní disciplína, která se začala rozvíjet až po roce 1989, což s sebou přineslo i jisté potíže z hlediska pojmenování. V českém prostředí se v průběhu 90. let prosadily pro náš společensko-vědní obor názvy politologie nebo věda o politice. Srovnatelný anglický termín je *political science*, německý *Politikwissenschaft* a francouzský *science politique*.

Příčiny opožděného rozvoje této společensko-vědní disciplíny v České republice musíme hledat především v charakteru dřívějšího politického režimu, jenž si osoboval právo na monopolní, v některých obdobích pouze dominantní, regulaci většiny oblastí lidského života a politiky především. Z tohoto důvodu nemohl mít a také neměl zájem na rozvoji, z hlediska prvotního mravního imperativu vědce, relativně nezávislé vědní disciplíny jakou je politologie, disciplíny, nekladoucí si a priori ambice neslučitelné s vědou, totiž ambice být nástrojem konkrétní sociální skupiny při prosazování jejích zájmů ve společnosti a sloužit k udržování v ní vytvořených pořádků. Počátky politologie jako samostatné vědy jsou proto v České republice spojeny s budováním demokratického režimu po roce 1989, což není vina politologie, ale zejména režimu předešlého.

Oblast zájmu této disciplíny je zřejmá již z jejího názvu, je jí politika a vše co s politikou souvisí. Pro definování tohoto pojmu je z hlediska potřeb této statě nejvhodnější využít takzvaný **trojdimenzionální model politiky** (viz obr.) zkonstruovaný pomocí funkčně-strukturální metody. Dle ní obsahuje pojem politiky tři podstatné dimenze.

První z nich je určitá forma v níž je politika uskutečňována. Tuto dimenzi nazýváme termínem **polity** a zahrnuje především instituce, jako například ústavu, právní řád, tradice, vládu, parlament, armádu či politické strany.

Druhou a neméně důležitou dimenzi můžeme charakterizovat jako obsah pojmu **politika (policy)**. Normativně popisuje jevy v politice, například zájmy a cíle jednotlivců či programy politických stran.

Třetí dimenzí politiky je **politics**, kterou můžeme chápat jako **procesy probíhající v politice**. Patří sem například proces zprostředkování zájmů nebo výběru mocenské elity, různé konflikty či střety. Politiku nemůžeme definovat jako prostor, kolem něhož by se společnost pohybovala. Lépe je nahlížet na ni jako na princip určený formálně, obsahově a procesuálně. Podstatným rysem politiky je zejména fakt, že je nutné ji chápat v její komplexnosti, a že je nepřipustné jednotlivé dimenze od sebe oddělovat.

Dimenze		Formy projevu	Příklady	Označení
1.	Forma	Normy a instituce	Branné zákonodárství Armáda	Polity
2.	Obsah	Úkoly a cíle	Bezpečnostní strategie státu	Policy
3.	Proces	Konflikty a střety	Válka mezi státy	Politics

Obr.: Trojdimenzionální model politiky

Skupina organizovaných zájmů, například sdružení vojáků z povolání nebo odborová organizace civilních zaměstnanců armády, je současně formální institucí, jež ovšem zastává určité hodnoty a prosazuje své zájmy a cíle v politickém procesu prostřednictvím interakcí s ostatními subjekty, v uvedeném konkrétním příkladě zejména se státem. Tím prostupuje všechny tři definované dimenze, a proto by jakýkoli jednodimenzionální pohled nepostihoval úplnost tohoto společenského fenoménu. Je též nutné mít neustále na zřeteli, že téměř vše ve společnosti může být politické pokud je spojeno alespoň s jednou z výše uvedených dimenzí. Z tohoto úhlu pohledu **přísluší politologii vědecky zkoumat všechny sociální jevy, jež se nějakým způsobem s některou z těchto dimenzí politiky spojují.**

Z teoretického hlediska proto může politologie zařadit armádu jako objekt svého zájmu v případě, pokud se váže alespoň s jednou z výše uvedených dimenzí. Velmi široký a spletitými vazbami propojený okruh problémů a vztahů uvnitř armády a mezi ní a společností nemůžeme vyčerpávajícím způsobem analyzovat nástroji pouze jedné sociální nebo společenské vědy. Armádní problematika je mimořádně složitá, obsahově mnohotvárná a politologie si může všimnout pouze těch aspektů, jež zasahují do trojdimenzionálního chápání politiky.

Armáda je zkoumána především jako byrokratická a hierarchizovaná společenská instituce, a proto z ní dělá předmět svého zájmu sociologie, což by ovšem nebyl sám o sobě důvod, proč by se jí měla věnovat i věda o politice. Pro ni je podstatně významnější, že **armáda je instrumentem státní moci, jež s ní disponuje, a na který je v demokratických společnostech nahlíženo jako na součást státního aparátu a výkonné moci.**

Zároveň je instrumentem primárně určeným pro násilnou regulaci konfliktů, jež se může odehrávat navenek politického systému (válka) a nebo v extrémním případě dovnitř. V případě války ostatně již Carl von Clausewitz navazující na své předchůdce rozpoznal, že: „Válka je nástroj politiky, musí mít nutně její povahu, musí nutně měřit její mírou, vedení války ve svých hlavních rysech je tedy sama politika, která vyměnila pero za meč, ale proto ještě nepřestala myslet podle svých vlastních zákonů.“

Tyto aspekty fungování armády (ozbrojených sil obecně) jsou již ovšem z teoretického hlediska zcela dostačující proto, aby se touto institucí a okolnostmi s její existencí souvisejícími (válka, zbrojení, způsoby prosazování jejich zájmů, začlenění do společnosti atd.) zabývala i politologie, protože bez pochyby zasahují do trojdimenzionálního modelu politiky. Význam každé vědní disciplíny při vzdělávání určité profesní skupiny je možné hodnotit pouze ve světle charakteru této profese. V odborné literatuře zabývající se vojenstvím reprezentované především díly S. Huntingtona a M. Janowitz je spor o tom, že charakter vojenské profese se v uplynulých 150 letech podstatně změnil.

Sporným tématem je pouze míra a intenzita proměn. Pod vlivem technizace armád začal v uplynulém období klasický typ bojového vůdce (válečníka) století 19. přebírat a získávat mnoho charakteristických znaků technika a manažera, což se promítlo v průniku technických a manažerských disciplín do výchovně-vzdělávacího procesu. Ch. Moskos se domnívá (a s jeho názorem lze souhlasit), že v souvislosti s proměnami společnosti, a zejména s novými rolmi ozbrojených sil, jež spočívají například v multinacionálním zajištění míru ve světě „operacemi jinými než válka“, ve využívání vesmíru, v opatřeních proti obchodu s drogami, v pomoci při živelních katastrofách, v kontrole migrace atd. bude dominantním typem vojenského profesionála takzvaný voják-vzdělanec, na rozdíl od vojáka-bojovníka století devatenáctého a vojáka-technika a manažera století dvacátého. V této souvislosti je pravděpodobné, že nepůjde o úplné vyloučení rysů bojovníka, technika a manažera, nýbrž o jejich doplnění rysy intelektuála.

A právě kvůli zvládnutí na vojenskou profesi nově kladených úkolů a získání profesionálního důstojníka schopného je splnit, se jeví vhodné zakomponovat do výchovně-vzdělávacího procesu společenské vědy (a v jejich rámci i politologii), neboť řada z výše uvedených „nových“ problémů, v jejichž řešení by se měly ozbrojené síly angažovat, je jejich doménou a jsou bez znalostí v oblasti společenských věd nezvládnutelné. Všechny mírové mise v bývalé Jugoslávii ostatně přinesly zkušenost, že jejich vrcholový vojenský management je v jejich rámci nucen chtít nechtě činit čas od času *ad hoc* politická rozhodnutí.

Význam politologie ve vzdělávacím procesu vojenského profesionála je vhodné analyzovat ve dvou rovinách. První rovinou je rovina vědecké a analytické činnosti a druhou rovinou je rovina vzdělávání. V souvislosti se situací ve vojenském školství je totiž nutné podotknout, že na vysoké škole nelze tyto dvě roviny oddělovat. Jinými slovy řečeno, výuka na každé vysoké škole, vojenské vysoké školy nevymáhá, by se měla z jisté části, jejíž konkrétní podíl je variabilní na základě typu a charakteru vysoké školy, odvíjet od vědecké práce a vědecké činnosti, což s sebou nutně přináší i získávání vědeckých a akademických titulů za podmínek srovnatelných se situací panující na kvalitních civilních vysokých školách v České republice.

Formující se česká politologie se zabývá poměrně širokým spektrem témat a problémů, počínaje politickou filozofií, přes zprostředkování zájmů v politickém systému a konče problematikou evropské integrace a přeměn ve struktuře bezpečnostní architektury Evropy.

Jedním z významných úkolů politologie je výzkum politických vztahů dotýkajících se vojenství. Jedná se o oblast, v níž společnost i armáda pociťují potřebu znát odpověď

na řadu otázek (obecný model bezpečnostní politiky, úloha a perspektivy vojenství jako nástroje politiky v současném světě, role mezinárodních bezpečnostních organizací, problémy demokratické kontroly ozbrojených sil atd.), které je ale v české politologii věnována zatím velmi malá pozornost, což je způsobeno řadou příčin, jejichž podrobná analýza by vydala na zvláštní stať.

Při analýze role politologie při vědeckém výzkum v oblasti vojenství jako nezbytném předpokladu pro vzdělávání vojáka z povolání je nutné nepodceňovat všeobecně známou skutečnost, že pro rozvoj každé vědecké disciplíny je sice nezbytná spolupráce s příbuznými vědami, která má však význam pouze v situaci, v níž bude možné pěstovat disciplínu jako svébytný obor a dbát o jistou míru oborové „čistoty“.

S tímto problémem úzce souvisí další problém, totiž začlenění politologie do organizační struktury vojenské vysoké školy. Vědeckou disciplínou je filozofie, historie, ekonomie, pedagogika, psychologie, politologie atd., ale nikoli bezpečnostní politika. Ta je předmětem výzkumu – z vlastního úhlu pohledu – všech společenských věd, ale zejména politologie.

Právě rozvojem vědeckých oborů (a tedy i politologie) ve specifických oblastech dotýkajících se vojenství a bezpečnosti, jež zůstávají civilními pracovišti poněkud opomíjeny, může vojenská vysoká škola přispět k prohlubování lidského vědění a nepřímo i ke zlepšování prestiže armády ve společnosti, a zejména nevalné prestiže vojenských vysokých škol u širší odborné a akademické veřejnosti společensko-vědní specializace.

Proto se jeví jako vhodné organizovat vědecké bádání a na ně navazující výuku na základě oborově budovaných kateder, zaměřených primárně na vědecko-pedagogickou práci a kvalifikační růst vlastních příslušníků, jehož odrazem je množství a odborný věhlas doktorů, habilitovaných docentů a profesorů. Lidský potenciál přetavený do výsledků vědecko-výzkumné práce a nikoli počet realizovaných propagandistických, v lepším případě osvětových akcí, vyplněných více či méně smysluplných formulářů, absolvovaných více – ale spíše méně – smysluplných shromáždění, případně zpracovaných vzorových lekcí, je totiž hlavním měřítkem kvality každé vysoké školy, vojenské školy nevyjímaje.

Teprve na základě výsledků vědecké práce by se měl odvíjet pedagogický proces, jak je ostatně na většině vysokých škol obvyklé. V této souvislosti však neexistuje zatím konsenzus, jakým směrem by se měl vzdělávací proces obecně v oblasti společenských věd, a tedy i politologie, orientovat.

Je snad již dnes na odpovědných místech zřejmé, že největší slabinou ve vzdělání vojenských profesionálů je absence vzdělání v oblasti společenských věd, neboť většina studentů inženýrského studia z oblasti společenských věd na střední škole neabsolvovala téměř nic a posluchači akademických kurzů je znají v lepším případě v komiksově podobě vědeckého komunismu, což výrazně omezuje jejich uplatnění, zvláště v situaci měnícího se charakteru vojenské profese, protože mnoho zdánlivě pouze vojenských problémů nemohou nazírat v širších souvislostech, a tedy ani vůbec řešit.

Balkánská past 90. let je jedním z typických příkladů. Cílem výuky politologie na vojenské vysoké škole v žádném případě není a nemůže být vnucovat studentům nějaké „jednou provždy platné pravdy“ a již vůbec ne „ten jediný správný světový názor“, nýbrž

naucit je myslet v určitých kategoriích, prakticky používat metodologii vědeckého výzkumu a operovat se všeobecně používanými, avšak valné části veřejnosti, a to nejen vojenské, pouze povrchně známými pojmy.

Vzhledem k vnitrooborovému členění této disciplíny dle různých paradigmat (normativně-ontologický směr, empiricko-analytický a kriticko-dialektický) a jejímu charakteru je ostatně politologii vnucování jedné konkrétní politické ideologie bytostně cizí. Neměli bychom zavírat oči před skutečností, že velká část začínajících studentů naší školy, díky rekručním zdrojům jimiž disponujeme, postrádá elementární vzdělání v oblasti společenských věd a není proto schopna vysvětlit, co je například ideologie (liberalismus, socialismus, konzervatismus, fašismus, Evropská unie, politika atd.), natož aby dekodovala a následně vysvětlila, co je vlastně takzvaný „ideologický“ výklad určitého problému, což je zaklínadlo částí vojenské veřejnosti užívané při odmítání diskuse (a nebo diskutéra) o nepříjemných problémech a pravdách. Rozvoj všeobecného vzdělání je ale pouze jednou rovinou výchovně-vzdělávacího procesu.

Druhou rovinou je výuka v oblastech dotýkajících se vojenství, jejíž náplň lze označit z hlediska všeobecného vzdělání jako speciální a charakteristickou pro vojenského profesionála nové éry. Jedná se zde zejména o zprostředkování výsledků vědecko-výzkumné práce ve výše uvedených oblastech (bezpečnostní politika, postavení armády v demokracii, role vojenství na prahu tisíciletí, mezinárodní bezpečnostní organizace atd.) stojících zatím v České republice, až na několik výjimek, na pokraji zájmu civilních pracovníků. Právě tato rovina výuky je mimořádně aktuální zejména při dalším vzdělávání profesionálů určených do vrcholných funkcí AČR, v nichž se velice intenzivně střetávají s politickou sférou společnosti, což vyplývá z notoricky známé a již výše uvedené Clausewitzovy teze, kterou sice vojenští profesionálové většinou znají, avšak její důsledky pro potřeby vlastního vzdělávání obvykle nechápou nebo nechtějí chápat.

Jako vysoce prakticky použitelné se v této souvislosti jeví pro vrcholový management AČR zejména vzdělání v oblasti mezinárodních bezpečnostních struktur, do nichž se Česká republika postupně včleňuje. Zde ovšem platí, že v nikdy neukončeném procesu vzdělávání nelze, na rozdíl od výcviku, poskytnout pouze a výhradně nezbytné nutné vzdělání v určitý okamžik na konkrétní funkci a je nezbytné nutné celoživotní samovzdělávání se. Není zcela v pořádku, že průměrný nastupující posluchač akademických kurzů nikdy nečetl například Ústavní zákon o bezpečnosti ČR, Chartu OSN nebo washingtonskou smlouvu, a přesto se cítí kvalifikován zasvěceně hovořit o bezpečnostní politice na základě svého technického nebo vojenského vzdělání.

Přínosem politologie ve vzdělávacím procesu vojenského profesionála je, kromě získání materiálního vzdělání, především rozvoj schopnosti myslet a uvažovat v určitých kategoriích, čímž přispívá k prohlubování formálního vzdělání studentů, což představuje, vzhledem k důrazu na často rychle zastarávající materiální vzdělání ve vojenském školství, jednoznačně pozitivní rys.

Smyslem výuky na vysoké škole a vojenské vysoké školy nevyjímaje, přece není pouze donutit studenty naučit se určitou sumu faktů, v lepším případě je natolik zaujmout, že se fakta naučí dobrovolně. Je přece důležité, aby je studenti také uměli pochopit, zařadit do souvislostí a aby si hlavně osvojili mechanismy, kterými je mohou získat.

Dvojnásob platí tato teze pro vojenské profesionály, kteří budou často působit v pozici expertního zázemí pro politickou reprezentaci na poli bezpečnostní politiky, protože je nezbytně nutné aby byli vybaveni i potřebnými analytickými nástroji.

Těmto cílům musí odpovídat i forma vyučovacího procesu, jenž by měl být důsledně vysokoškolský. Jejich dosažení předpokládá (nejen v oblasti politologie) odpoutání se od středoškolských metod i forem výuky a zvětšení prostoru pro samostatnou přípravu a hlavně tvořivou práci studentů.

Obrazně řečeno, jde o to, aby přednáška byla přednáškou, a ne zběsilým předcítáním textu promítaného lektorem z počítače přes projektor, která studenty uvede do problémů, o jejichž zvládnutí se potom samostatně pokusí na základě doporučené literatury. V návaznosti na přednášku potom studenti předvedou výsledky svého snažení na semináři. Jedině tak lze, dle mého soudu, naznačené cíle úspěšně dosáhnout.

Trendy ve vzdělávání vojenských profesionálů ve vyspělých armádách NATO ostatně jdou tímto směrem již více než dvě desetiletí. **Vždyť pokud se seznámíme se vzděláním vrcholového managementu v armádách NATO a v jeho strukturách, zjistíme, že velmi často disponuje, vedle vzdělání vojenského, velice kvalitním vzděláním v oblasti společenských věd, často ve formě druhé vysoké školy.**

Ani toto kvalitní vzdělání však není přirozeně absolutní zárukou eliminace neadekvátních návrhů na řešení bezpečnostních problémů politické reprezentaci, v praxi tedy často rozpoutávání válek, jež z hlediska politických cílů nelze vyhrát, neboť **vítězná válka je pouze ta, jež dosáhla stanovených politických cílů.**

Proto je zcela nezbytně nutné, aby byl budoucí vojenský profesionál i v České republice nadále a do budoucna podstatně kvalitněji vzděláván i v oblasti společenských věd, a tedy mimo jiné i v politologii, jednak na úrovni všeobecného vzdělání (studenti inženýrského studia) a v neposlední řadě na úrovni vzdělání speciálního (studenti akademických kurzů), tedy tam, kde se problémy vojenství stýkají s jednotlivými společenskými vědami, což mu umožní aplikovat poznatky získané v celém výchovně-vzdělávacím procesu při zvládání starých i „nových úkolů“ stojících před ozbrojenými silami. Výstupem z vojenské vysoké školy by měl být všestranně a ne pouze jednodimenzionálně vzdělaný jedinec, jenž bude nedílnou součástí vzdělanostní elity národa, a ne karikaturou intelektuála.

V této souvislosti lze zcela souhlasit s názorem M. Krče, který k problému uvádí: *„Vojenští profesionálové tedy nemohou být jen úzci specialisté a technokrati, ale musí se z nich stát intelektuálové se značným rozhledem v humanitních a kulturních oblastech, lidé se schopností vidět věci v jejich vývoji. Cílem vzdělávání musí být rozvinutá lidská a občanská bytost, která není pouze naplněna odbornými znalostmi a informacemi, ale rozumí stavu světa na základě studia přírodních, technických, humanitních, sociálních, ekonomických a jiných věd s jejich nejnovějšími poznatky.“*

A právě výchova vzdělaných, a ne pouze „připravených“ vojenských profesionálů je to nejlepší, co může politologie jako jedna ze společenských věd vyučovaných ve vojenském prostředí učinit ku prospěchu společnosti budující si armádu k plnění výše naznačených úkolů, avšak zcela otevřeně řečeno, vzhledem k postavení naší armády v jejím rámci a jeho příčinám, zejména ku prospěchu armády samotné.

Co říci závěrem. Při úvaze o smyslu výuky společenských věd, a tedy i politologie na technické vojenské škole, je vhodné brát na vědomí, že změny v charakteru vojenské profese jsou v současnosti nepřehlédnutelné, což s sebou přináší nové nároky na vzdělání vojenských profesionálů. Dále je zřejmé, že trend k podpoře formálního vzdělání je dnes v celém světě převažující, stejně tak jako tendence zlepšit u celé populace vzdělání všeobecné, a to i zařazením všeobecně vzdělávacích předmětů do výuky na vysokých školách.

V této souvislosti se jeví vhodné rozvinout mezi odbornou vojenskou a civilní veřejností diskusi o následujících možných opatřeních ve výuce společenských věd v souvislosti se vzděláváním vojenských profesionálů:

- ① Více zohlednit znalosti z oblasti společenských věd ve středoškolském rozsahu v přijímacím řízení pro studenty vojenských vysokých škol.
- ② Více zohlednit znalosti z oblasti společenských věd, bezpečnostní politiky a mezinárodních organizací ve výběru posluchačů akademických kurzů.
- ③ Poskytnout více prostoru pro samostatnou práci studentů, zejména s odbornou literaturou.
- ④ Připustit kvalitnější než dosavadní verifikaci dosažení stanovených vzdělávacích cílů, jež je nedílnou součástí úspěšného vzdělávacího procesu, zejména u akademických kurzů, s cílem překonat rozdíl mezi posluchačem, který pouze poslouchá a studentem, jenž studuje aby se vzdělával.

Literatura:

- * Alemann, U., Fordran, E.: *Methodik der Politikwissenschaft*. Stuttgart 1985.
- * Clausewitz, C. v.: *O válce*. Brno 1996.
- * Hodný, J.: *Výuka společenských a manažerských disciplín na Vojenské akademii ve West Pointu*. Sborník VA v Brně, C-D, 2/98.
- * Janowitz, M.: *The Professional Soldier*. Glencoe 1960.
- * Kaldrack, G. – Klein, P. (Hrsg.): *Die Zukunft der Streitkräfte angesichts weltweiter Abrüstungsbemühungen*. Baden-Baden 1992.
- * Krč, M.: *Společenskovední kultivace v přípravě vojenských profesionálů*. Ozbrojené síly v mírovém půlstoletí, Brno 1995.
- * Kříž, Z.: *Některé aspekty výzkumu armádní problematiky z hlediska vědy o politice*. Sborník VA, řada C, D 2/1997.
- * Křížkovský, L., Adamová, K.: *Základy politologie*. Praha 1992.
- * Huntington, S. P.: *The Soldier and the State*. Cambridge, Massachusetts 1957.
- * Mosen, W.: *Eine Militärsociologie. Technische Entwicklung und Autoritätsprobleme in modernen Armeen*. Neuwied und Berlin 1967.
- * Moskos, Ch.: *Ozbrojené síly ve společnosti bez válek*. IN: *Vojenský profesionál a problémy profesionalizace armád*. Praha 1991.